

УДК 658:51

Попик М.М.

аспірант кафедри економіки підприємства,
Ужгородський національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЛІСОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

У статті досліджено теоретичні засади інтеграційних процесів у лісопромисловому комплексі та з'ясовано сутність понять «інтеграція» і «промислова інтеграція». Обґрунтовано, що для підприємств лісопромислового комплексу найбільш характерним є тип вертикальної інтеграції, яка дає змогу оптимізувати технологічні та логістичні витрати в рамках усіх стадій технологічного ланцюжка (лісозаготівля – лісопильне виробництво – виробництво виробів із деревини). Встановлено, що ступінь інтегрованості підприємств, які входять до об'єднання, може бути різною – від координації діяльності в рамках окремих бізнес-функцій до повної інтеграції економічної політики на основі формування єдиних органів управління. Доведено, що інтеграційні процеси в лісопромисловому комплексі створюють передумови для більш ефективного використання природних ресурсів, оптимізації логістичних та технологічних витрат підприємств, підвищення якості продукції і скорочення тривалості циклу її виробництва.

Ключові слова: інтеграція, вертикальна і горизонтальна інтеграція, рівні інтеграції, типи і форми інтеграції, інтегровані структури, лісопромисловий комплекс.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЛЕСОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ

Попик М.М.

В статье исследованы теоретические основы интеграционных процессов в лесопромышленном комплексе. Выяснена суть понятий «интеграция» и «промышленная интеграция». Обосновано, что для предприятий лесопромышленного комплекса наиболее характерен тип вертикальной интеграции, которая позволяет оптимизировать технологические и логистические затраты в рамках всех стадий технологической цепочки (лесозаготовка – лесопильное производство – производство изделий из древесины). Установлено, что степень интегрированности предприятий, входящих в объединение, может быть различной – от координации деятельности в рамках отдельных бизнес-функций до полной интеграции экономической политики на основе формирования единых органов управления. Доказано, что интеграционные процессы в лесопромышленном комплексе создают предпосылки для более эффективного использования природных ресурсов, оптимизации логистических и технологических затрат предприятий, повышения качества продукции и сокращения продолжительности цикла ее производства.

Ключевые слова: интеграция, вертикальная и горизонтальная интеграция, уровни интеграции, типы и формы интеграции, интегрированные структуры, лесопромышленный комплекс.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION PROCESSES IN THE TIMBER INDUSTRY COMPLEX

Ропук М.

The article deals with the theoretical principles of integration processes in the timber industry complex. There was determined the essence of the concepts «integration» and «industrial integration». It was proved that enterprises of timber industry mostly use vertical type of integration, which allows to optimize

technological and logistics costs within all stages of the process chain (timber harvesting – sawmill production – production of wood). It was established that the degree of integration of companies belonging to the association, may be different: from coordination of activities within individual business functions to the full integration of economic policies based on the formation of a single government. It was proved that integration processes in the timber industry complex create conditions for more effective use of natural resources, for optimization of logistics and technological costs, to improve quality of products and to reduce the duration of production cycle.

Keywords: *integration, vertical and horizontal integration, levels of integration, types and forms of integration, integrated structures, timber industry complex.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема інтеграції та формування інтеграційних структур у різних галузях економіки є особливо актуальною. Створення таких структур є сучасною тенденцією розвитку глобального і національного ринків у цілому та їх економічних суб'єктів зокрема. Інтегровані промислові структури здатні підвищити ефективність реального сектора економіки держави, зміцнити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на світових ринках, позитивно впливати на розвиток регіонів, створювати нові технології, збільшити зайнятість, тобто вирішити комплекс гострих економічних проблем.

Лісопромисловий комплекс здійснює безпосередній вплив на функціонування майже всіх галузей економіки: сільського господарства, машинобудування, будівництва, торгівлі та ін. Водночас ЛПК характеризується величезним незадіяним потенціалом, ефективно і раціональне застосування якого може сприяти розвитку економіки регіонів і країни у цілому. Одним зі шляхів підвищення економічної ефективності досліджуваної галузі є її реорганізація, зокрема створення ефективних вертикально інтегрованих структур, які дадуть змогу відновити виробничі, технологічні та кооперовані зв'язки між лісозаготівельними і переробними підприємствами ЛПК та забезпечать її фінансово-економічне оздоровлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні аспекти економічної інтеграції представлено в роботах К. Ерроу, Д. Норта, А. Мазаракі, Д. Росса, К. Румянцева, Р. Коуза, Д. Хейя, Ф. Шерера, М. Ярчук. Вагомий внесок у дослідження галузевих особливостей формування інтегрованих структур здійснили В. Андрійчук, Ю. Барташевська, П. Гайдуцький, В. Дикань, Т. Дудар, Д. Малащук, В. Микитенко, Ю. Нестерчук, П. Саблук, Г. Черевко та ін. При цьому залишається малодослідженим питання розвитку інтеграційних процесів у лісопромисловому комплексі, які дали б їм змогу легко адаптуватися до сучасних умов відкритої економіки.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження теоретичних аспектів та визначення особливостей інтеграційних процесів у вітчизняному лісопромисловому комплексі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «інтеграція» (від лат. *integratio* – поповнення, відновлення) вперше з'явився в науковому обігу на початку 30-х років минулого століття для визначення міжнародних економічних процесів і в загальному розумінні означає об'єднання будь-яких елементів (частин) в єдине ціле.

Як зазначає Економічна енциклопедія, під інтеграцією слід розуміти поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення та ін.) [1]. На думку В. Андрійчука, інтеграція означає організаційне поєднання технологічно пов'язаних між собою різнорідних видів діяльності з притаманними їм функціями для виробництва кінцевого продукту і доведення його до споживача, а також досягнення на цій основі вищих економічних результатів [2].

Вітчизняні вчені Г. Головченко та В. Кондратюк у загальному розумінні трактують інтеграцію як процес, що означає стан об'єднання окремих елементів системи в єдине ціле та процес взаємного пристосування, розширення економічного й виробничого співробітництва [3; 4].

Досліджуючи поняття промислової інтеграції, більш повне тлумачення подає В. Камінська, яка розуміє її як об'єднання, злиття, інколи поглинання ресурсів, які наявні на підприємстві або можуть бути використані іншими суб'єктами господарювання для досягнення спільної мети (отримання позитивного синергетичного ефекту) [5, с. 17].

С. Слабінська зауважує, що промислова інтеграція є процесом зближення і поєднання галузей промисловості, що призводить до органічного синтезу цих важливих сфер суспільного виробництва і праці, їх гармонійної соціально-економічної єдності. Промислова інтеграція в широкому значенні характеризується як багатосторонній процес, завдяки якому забезпечується виробництво необхідної для суспільства кількості предметів і продукції на основі поєднання діяльності промислових підприємств та інших тісно пов'язаних із ними галузей [6].

Нам імпонує думка І. Ялдіна, який тлумачить промислову інтеграцію як форму організації виробництва, що дає змогу завдяки збалансованості нововведень, синхронізації бізнес-процесів на підґрунті їхньої технологічної зумовленості й додатковості переваг спеціалізації та диференціації виробництва панувати на ринку [7, с. 35].

Виходячи із цього, під лісопромисловою інтеграцією будемо розуміти процес об'єднання підприємств в єдину динамічну систему, яка передбачає безперервність технологічного процесу – від лісозаготівлі до реалізації кінцевої продукції для отримання економічної вигоди.

Дослідження процесів інтеграції суб'єктів господарювання дає змогу виділити певні рівні, на яких вона здійснюється.

Перший рівень – макроекономічна інтеграція, яка на міждержавному рівні передбачає узгодження цілей соціально-економічного розвитку країн, а відповідно, звідси повинна формуватися узгоджена структурна, науково-технічна, інвестиційна, соціальна та зовнішньоекономічна політика, що забезпечує найбільш повну реалізацію поставлених цілей. Розвиток інтеграційних процесів на макрорівні є результатом зростання міжнародного руху товарів і факторів їх виробництва, що становить основу для створення більш надійних виробничо-збутових зв'язків між країнами.

До основних передумов активізації інтеграційних процесів на цьому рівні можна віднести: наближеність рівнів економічного розвитку і ступеня ринкової близькості країн, які інтегруються; наявність спільних кордонів та історично сформованих економічних зв'язків; спільні риси економічних та інших проблем, які постають перед країнами у сфері регулювання економіки, фінансування, політичного співробітництва та ін. [8].

Основною формою організації інтеграційних процесів на макрорівні є транснаціональні корпорації, найбільш характерними рисами яких є: наявність системи міжнародного виробництва, яка контролюється з єдиного центру; висока інтенсивність внутрішньої корпоративної торгівлі; відносна незалежність у прийнятті операційних рішень; глобальна структура зайнятості та інтернаціональна мобільність менеджерів; розроблення, передача і використання передових технологій у рамках замкнутої корпоративної структури; гнучкість та ефективність (особливо в галузі наукоємного виробництва, обслуговування).

Другий рівень – міжрегіональна інтеграція, основними організаційними формами якої виступають асоціації та спілки. Її відмінними особливостями, на нашу думку, є те, що в основі інтеграції лежать переважно старі економічні зв'язки кооперації, які були повністю або частково зруйновані. Друга особливість полягає в тому, що, зважаючи на вищесказане, відновлення цих зв'язків і формування нових повинно здійснюватися на принципово новій якісній основі.

Третій рівень – мікроекономічна інтеграція, основними учасниками якої є окремі підприємства й організації, які об'єднуються одне з одним у різні форми організаційно-економічних відносин у процесі виробництва товарів і послуг [8].

Об'єднання підприємств сприяє мобілізації виробничого потенціалу галузі. У разі об'єднання з'являються додаткові конкурентні переваги окремих підприємств, що дає змогу реалізувати

основні стратегічні цілі: зайняти лідируючі позиції, формувати правила гри, витіснити конкурентів, підняти рівень капіталізації.

Об'єднання можуть використовувати різні види інтеграції. Кожен вид має свої переваги та недоліки, які проявляються по-різному, залежно від особливостей оточуючого середовища та сфери функціонування підприємства.

Рис. 1. Типи і форми інтеграції підприємств [4; 5]

Варто відзначити, що типи інтеграційних структур та їх форми є взаємопов'язаними, оскільки підприємство може одночасно належати до різних класифікаційних ознак, наприклад за організаційно-правовою формою бути холдингом, а за масштабом – регіональним підприємством.

Розглянемо детальніше наведену класифікацію. Вертикальна інтеграція – це об'єднання в єдиний технологічний процес усіх або основних ланок виробництва й обігу продукції. Вона проводиться «вздовж» виробничого циклу – від видобутку сировини до доставки готової продукції споживачу.

Цілями вертикальної інтеграції є такі:

- контроль над усіма економічними процесами – від постачання матеріалів і комплектуючих до забезпечення збуту готової продукції;
- обмеження конкуренції шляхом монополізації постачання сировини та напівфабрикатів, а також каналів розподілу;
- покращення якості та зниження витрат; швидке пристосування до змін технологій за рахунок планомірного регулювання напрямів і масштабів виробничої діяльності [5].

Головною перевагою використання вертикальної інтеграції підприємства є можливість скоротити операційні витрати та збільшити його прибутки. Головним недоліком є обмеження, які вона накладає на конкуренцію.

Вертикальна інтеграція може відбуватися в таких напрямках:

1. Виробничий напрям – тут має місце об'єднання підприємства-виробника сировини з переробними підприємствами, які здійснюють виробництво продукції і подальшу промислову переробку.
2. Маркетинговий напрям – має на меті прискорення збуту виробленої продукції, а також об'єднання з підприємствами-постачальниками, що забезпечує постачання необхідних засобів виробництва.
3. Комплексний напрям – тут поєднуються попередні два напрями.

Вертикально інтегровані процеси можна класифікувати за трьома групами:

- а) інтеграція «вниз» (спрямована від виробника до постачальників);
- б) виробнича інтеграція «вгору» (спрямована від початкових етапів виробництва до кінцевих);
- в) позавиробнича інтеграція «вгору», що включає сферу розподілу.

Горизонтальна інтеграція – це об'єднання підприємств, які випускають однорідну продукцію і використовують подібні технології для налагодження тісної взаємодії між ними. Як правило, це об'єднання підприємств, які є конкурентами в одній галузі. Горизонтальна інтеграція забезпечує поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного ланцюга для збільшення та покращення якості продукції, зміцнення та стабілізації економічного становища, підвищення ефективності виробництва. Метою горизонтальної інтеграції є отримання доходу від економії за рахунок масштабів діяльності і захист від конкуренції.

Основними напрямками такої інтеграції є:

- виробничий – передбачає кооперацію партнерів;
- фінансово-кредитний – акумуляція вільних коштів її учасників та надання окремим із них кредитних послуг;
- освітній – об'єднання виробників, завданням яких є освоєння прогресивних технологій, форм організацій та управління виробництвом, вивчення новітніх досягнень науки та стану продуктивних ринків;
- соціальний – спрямований на задоволення соціальних потреб виробників.

Виділяють такі види горизонтальної інтеграції:

1. Інтеграція Y-типу – це об'єднання підприємств однієї галузі, що виробляють однакову продукцію або здійснюють одні й ті ж стадії виробництва.
2. Інтеграція X-типу – це об'єднання взаємодоповнюючих, схожих за масштабами збуту підприємств або напрямів діяльності.
3. Інтеграція K-типу – це приєднання підприємства або додаткового напрямку без зміни основного напрямку діяльності.
4. Інтеграція H-типу – це конгломератне злиття, тобто об'єднання технологічно не взаємопов'язаних підприємств, без будь-якої виробничої спільності (наприклад, підприємство однієї галузі об'єднується з підприємством іншої галузі, що не є ні постачальником, ні споживачем, ні конкурентом) [5].

Проаналізувавши вищезгадані типи інтеграційних процесів (вертикальну та горизонтальну інтеграцію), можемо зробити висновок, що особливостями вертикально побудованих об'єднань на відміну від горизонтальних є охоплення всього виробничого процесу, безперервність технологічного процесу, контроль якості продукції, тим самим досягається зростання ефективності виробництва.

Інтеграцію можна здійснювати у жорсткій або м'якій формі. Жорстка інтеграція – це підпорядкування слабшої компанії сильнішій шляхом поглинання. У рамках цієї форми інтеграції в основу взаємодії покладені майнові відносини, а також відбувається повна або часткова централізація функцій управління. М'яка форма інтеграції зберігає принцип фінансової незалежності. Це інтеграція шляхом узгодження інтересів. Здійснюється за допомогою взаємного обміну акціями, участі в прибутках, загальних проектах.

Особливості сучасного етапу розвитку економіки підштовхують підприємства різних організаційно-правових форм до об'єднання для вирішення конкретних завдань і досягнення визначених цілей, серед яких переважають цілі фінансового характеру. За організаційно-правовими формами виділяють такі інтеграційні об'єднання: картель, синдикат, трест, пул, консорціум, конгломерат, холдинг, концерн, фінансово-промислова група, альянс, корпорація, асоціація.

За організаційними формами виділяють такі форми інтеграції:

- повна інтеграція – це інтеграція, що здійснюється на основі засобів виробництва, що належать одному власнику;
- контрактна інтеграція – це інтеграція підприємств та організацій на основі контракту;
- акціонерна інтеграція – створюється на акціонерній основі;
- кооперативна інтеграція базується на створенні кооперативів відповідного профілю;
- партнерська інтеграція – основою є усна домовленість або документальне оформлення;
- громадська інтеграція – переважають риси неформального громадського об'єднання [5].

Розглянута класифікація інтегрованих структур у промисловості відображає можливі варіанти композиції інтегрованих утворень з урахуванням специфічних властивостей їх складників.

Аналізуючи особливості інтеграційних процесів у вітчизняному ЛПК, зауважимо, що тут робляться перші спроби формування вертикально інтегрованих структур, а горизонтальна інтеграція в силу певних причин так і не набула поширення. Мова йде про характер кривої довгострокових витрат: на лісозаготівлях і в деревообробній галузі досить швидко досягається мінімальний ефективний розмір підприємства. Крім того, велика кількість згадуваних структур функціонують як підсобні при промислових підприємствах, використовуючи синергетичний ефект і працюючи на певне коло споживачів.

Не сприяє внутрішньогалузевим інтеграційним тенденціям і нормативна база обліку та оподаткування: мінімізація розмірів підприємств із переходом на спрощену систему оподаткування приносить підприємствам суттєву вигоду і не сприяє їхньому зростанню та взаємному зближенню. При цьому утворення нових структур як альтернатива зростанню та інтеграції стає більш прийнятною.

Тенденції горизонтальної інтеграції не спостерігаються і в целюлозно-паперовій галузі. Як правило, целюлозно-паперові підприємства являють собою гравців не регіонального, а державного і світового ринків, і в цьому разі практично кожне з них є самодостатнім за розмірами, за становищем на ринку та за економічними і фінансовими результатами. Крім того, часто вони виробляють абсолютно різні види продукції і досить впевнено почувають себе кожен у своїй ринковій ніші.

Отже, у специфічних вітчизняних умовах функціонування ЛПК горизонтальні інтеграційні тенденції ще не набрали належної ринкової сили, водночас вертикальна інтеграція підприємств стала об'єктивно затребуваною, а її переваги істотно зросли. Сировинна характеристика лісопромислового комплексу та його значна експортна орієнтація підсилюють зацікавленість у вертикальній інтеграції. Вертикально диверсифіковані компанії мають певні можливості маневру завантаженням виробничих потужностей і видами продукції: наприклад, ринковий дефіцит круглого лісу і/або пиломатеріалів дає змогу не просто підвищити ціну на них, а збільшити обсяги виробництва і реалізації, обмеживши виробництво целюлозно-паперової продукції. Водночас падіння попиту на круглий ліс на зовнішньому ринку (експорт якого, безумовно, вигідний як самостійним, так й інтегрованим лісозаготівельникам) дає змогу спрямувати його «надлишки» на виробництво пиломатеріалів та ін.

У цьому сенсі можна розуміти процеси вертикальної інтеграції в українській економіці як початковий етап диверсифікації, який розуміється як диверсифікація шляхом розширення продукту і ринку [9]. Цей напрям диверсифікації представлено, як правило, холдинговими компаніями. При цьому основними мотивами формування вертикально інтегрованих об'єднань із погляду розвитку лісопромислового комплексу є такі: встановлення виробничих і технологічних зв'язків лісозаготівельних і переробних підприємств ЛПК; реалізація єдиної науково-технічної політики підприємств ЛПК; започаткування процесу фінансово-економічного оздоровлення підприємств і галузі у цілому; підвищення показників прибутку і рентабельності діяльності інтегрованих підприємств.

Із позиції регіонального розвитку інтегровані об'єднання забезпечать можливість вирішення низки соціальних проблем, виробництво продукції для населення регіону; поповнення доходів регіональних і муніципальних бюджетів від ефективного функціонування ЛПК; розроблення та реалізацію науково-технічної політики за рахунок внутрішньорегіональних ресурсів і залучення додаткових фінансових ресурсів на розвиток ЛПК.

Висновки з проведеного дослідження. Для підприємств лісопромислового комплексу найбільш характерним є тип вертикальної інтеграції. Оскільки на досліджуваних підприємствах найбільш важливою є виробнича функція, вертикальна інтеграція дає змогу оптимізувати технологічні та логістичні витрати в рамках усіх стадій технологічного ланцюжка (лісозаготівля – лісопилне виробництво – виробництво виробів із деревини).

Ступінь інтегрованості підприємств, які входять до об'єднання, може бути різною – від координації діяльності в рамках окремих бізнес-функцій до повної інтеграції економічної політики на основі формування єдиних органів управління. Отже, інтеграційні процеси в лісопромислового комплексі створюють передумови для більш ефективного використання природних ресурсів, оптимізації логістичних та технологічних витрат підприємств комплексу, підвищення якості продукції і скорочення тривалості циклу її виробництва.

Завданням держави у цій ситуації є створення умов для стимулювання інтеграційних процесів у рамках лісопромислового комплексу на основі економічних важелів у сфері кредитної та податкової політики, регулювання трудових відносин, у галузі методичного забезпечення та консалтингового супроводу діяльності об'єднань підприємств (розроблення галузевих методичних рекомендацій для оцінки доцільності та економічної ефективності інтеграційних процесів).

1. *Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 1 / Ред. кол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Академія, 2000. – 864 с.*

2. *Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : [підручник] / В.Г. Андрійчук ; 2-е вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 554 с.*

3. *Головченко Г.Я. Еволюція та сутність інтеграції як економічної категорії / Г.Я. Головченко // Економічний вісник НГУ. – 2009. – № 4. – С. 21–25.*

4. *Кондратюк В. Інтеграційні процеси: поняття, підходи, закордонний досвід / В. Кондратюк // Збірник наукових праць КНТУ. Економічні науки. – 2007. – № 4. – С. 215–219.*

5. *Камінська В.В. Синергетична ідентифікація інтеграції : [монографія] / В.В. Камінська ; за заг. ред. Є.І. Ходаківського. – Житомир, 2012. – 204 с.*

6. *Слабінська С.В. Висвітлення дискусій щодо інтеграційних процесів в Україні / С.В. Слабінська // Вісн. Держ. акад. керів. кадрів культури і мистец. – 2008. – № 1. – С. 138–141.*

7. *Ялдин І.В. Інтеграційні процеси в металургійній промисловості України / І.В. Ялдин // Проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 26–38.*

8. *Дэниелс Дж.Д., Фадеба Ли Х. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции / Дж.Д. Дэниелс, Ли Х. Фадеба ; пер. с англ. ; 6-е изд. – М. : Дело ЛТД, 1994. – 784 с.*

9. *Шегельман И.Р. Проблемы устойчивого развития регионального лесного комплекса / И.Р. Шегельман // Материалы Международного экологического симпозиума. – СПб : МАНЭБ, 2000. Т. 1. – Ч. 1. – С. 214–218.*

E-mail: mariana.popyk@gmail.com